

va cikkíróját. Zala megye vezetősége tisztában volt azzal, hogy nem üzletet csinál, hanem tudományos célra áldoz e mű kiadásával. Mindenképpen hasznosabb és nemesebb célra fordította a nem csekély összeget, mintha — tegyük föl — harmadrangú labdarúgó-csapat vendéglátására vagy fölszerelésére fordította volna ezt a pénzt. Ez a kiadvány **é v s z á z a d o k r a** tudományos érték marad, egy része a magyar múltnak és jelennek, amely a lelkes és áldozatkész munka nélkül talán nyomtalanul elveszett volna. A kiadót, a szerkesztőket és munkatársakat tehát nem gáncs, hanem dicséret és elismerés illeti meg. Reméljük, hogy a többi megye is követi a nemes példát.

KÁLMÁN BÉLA

SZABÓ ZOLTÁN: A kalotaszegi nyelvjárás igeképző rendszere

Nyelvtudományi Értekezések 48. Akadémiai Kiadó 1965. 115 l.

Kevés olyan területe van a nyelvtudománynak, amely érdekesebb és értékesebb adalékokkal szolgálhatna a hangtani, alaktani, mondattani, valamint lexikológiai és stilisztikai kutatások számára, mint a szóalakotásnak egyik legfontosabb, legtermékenyebb és legősbibb módja: a szóképzés. Ugyanakkor azonban azt is meg kell mondanunk, hogy az elmúlt években a hangtani, mondattani, jelentéstani cikkek, valamint az új nyelvészeti irányzatokat és módszereket ismertető vagy azokon felépülő tanulmányok mellett a szóképzéssel foglalkozók erősen háttérbe szorultak.

Az igaz — és erre a mű szerzője is rámutat (5) —, a történeti és leíró nyelvtanokban a képzők (különösen az igeképzők) tárgyalása központi helyet foglal el, és fontosságának megfelelő terjedelemben tárgyalják, de „a magyar nyelvtudomány az igeképzők vizsgálata tekintetében még sok mindennel adós” (uo.). Ennek talán az az oka, hogy mind történeti, mind leíró szempontból még igen sok a tisztázni való a képzők keletkezésére, életére és a nyelvi rendszerben betöltött szerepére vonatkozóan. S így a kutatónak e problémákkal való foglalkozás közben a nyelvtudomány csaknem valamennyi területére (sőt igen gyakran még a rokon tudományokéra is) át kell nyúlnia, elméleti és gyakorlati tekintetben sokszor ú t t ö r ő munkát végeznie. Ez pedig nem könnyű és főleg nem hálás feladat.

Így magyarázható, hogy nyelvtanainkban, tanulmányainkban inkább a terjedelem jelzi a szóképzés fontosságát (a fellelhető összes képző és képzőbokor bemutatása számtalan adattal, példával), mint a mélybe menő elemző tárgyalás mód — történjék az történeti vagy leíró szempontú munkában.

Az ismertetendő monográfia éppen ezen utóbbi tárgyalásmódra tesz igen szép és követésre méltó kísérletet. Egy nyelvjárás — a kalotaszegi — igeképző-

állományát dolgozza fel a maga viszonylagos teljességében, az egyes képzőkhöz fűződő problémákat (a köznyelvtől eltérő, sajátos nyelvjárási képzésmód, kötetlenebb használat, megőrzött régiség stb.) is nagy hozzáértéssel és sokrétűen taglalva.

Azért használom inkább a „képzőállomány” terminust és nem a szerzőtől címként megjelölt „igeképző-rendszer” elnevezést, mert talán nincs még egy olyan nyelvi elemcsoport, amely olyan kevésbé foglalható rendszerbe, mint éppen a képzők. A nyelvjárásiak talán még kevésbé, mint a köznyelvek. A tájnyelvben ugyanis a képzőknek és képzőkombinációknak olyan hihetetlen változatosságával találkozunk, hogy ezeket lehetetlen még csak számba is venni, nemhogy egységes szempontok szerint rendszerezni. Annál kevésbé van erre lehetőség, mert — ahogy erre PETZ is rámutat — „A szóképzéstanban nem lehet a kategóriáknak olyan szabatos, szilárd rendszerét megalkotni, mint a flexio tanában, amott folytonos átmenetek, elváltozások mennek végbe, új kategóriák alakulnak... és sokszor igen bajos dolog — ... egyazon nyelv különböző korszakában is — bizonyos párhuzamosságot megállapítani” (NyK. XXVIII, 459).

Talán éppen ezen rendszerezésre való törekvésből adódnak a kitűnő munka egynémely elvi vagy módszertani hibái, amelyekre majd a megfelelő helyen rámutatok.

SZABÓ ZOLTÁN kitűnő ismerője a kalotaszegi nyelvjárásnak, amelynek — mint ahogy erre előszavában rámutat (3) — a SZABÓ T. ATTILÁTÓL kezdeményezett monografikus feldolgozásában több kolozsvári munkatársával együtt ő maga is részt vesz. Azt a területet választotta, amely 15 év óta, amióta „A szamosháti nyelvjárási igeképzői” című, kéziratban maradt dolgozatát megírta, állandó érdeklődésének a tárgya: az igeképzést.

A kalotaszegi nyelvjárási igeképző-rendszerét választja 1957-ben megvédett kandidátusi disszertációja tárgyául, és a vitán szóban és írásban elhangzott kritikai megjegyzések figyelembevételével öntötte végleges formába a nemrég megjelent munkát, amelyből több kisebb-nagyobb részt önálló tanulmányként romániai és magyar folyóiratokban közzé is tett (Studia Universitatis Babeş et Bolyai, Philologia 1958. 129—34; MNyj. VI, 90—9, VIII, 133—7; MNy, LIV, 145—6, LV, 112, 416, 531, LVI, 357, LVII, 106, 208).

A szűkebb nyelvjárásterületének igeképzőivel való foglalkozás igen gyümölcsöző volt számára a szóképzés-tanulmányok elvi és módszertani szempontjainak kikristályosításához. Ezt bizonyítja — többek között — az 1961-ben megjelent „A szóképzés stilisztikai minősítéséhez” c. tanulmánya (Nyr. LXXXV, 284 kk.), valamint jelen művének „Bevezető”-je (5—17) is.

Szabó Zoltán megállapításaiból tisztán kirajzolódik a nyelvjárási igeképző-monográfiák fontossága: 1) Az összes nyelvjárási igeképzőinek számbavétele nélkül nem is kísérhetjük meg a magyar szóképzés rendszerének[?] leírását. 2) A nyelvjárási szokatlanabb, kötetlenebb képzőhasználatának vizsgálata által tökéletesednek és sokrétűbbé válnak a vizsgálatok, tanulmányozás szem-

pontjai. 3) A nyelvjárási képzők régies alakjainak, valamint használatának tanulságait igen jól értékesítheti a nyelvtörténet és nyelvjárástörténet is. 4) A számunkra megszokott, szürke köznyelvi képzőhasználat mellett jobban felfigyelünk és jobban számba vesszük a nyelvjárási képzők szokatlanabb és stílári szempontból is nagyszerűen értékesíthető jelentésárnyalatait, és indítékot kapunk a köznyelvi vagy irodalmi nyelvi képzők stílushatásának kutatására és felhasználására.

A fenti tanulságokat szem előtt tartó és a gyakorlatban megvalósítani igyekvő képzőmonográfia értékét csak az tudja felmérni, aki tisztában van azzal, mennyi nehézséggel kell megküzdenie az ilyen természetű művek írójának, egyrészt az anyaggyűjtés és feldolgozás szempontjainak tisztázatlansága, másrészt az igeképzés nyelvjárási sajátosságainak sokrétűsége és kidolgozatlansága miatt. Ha voltak is helyes kezdeményezések e területen (vö. 5—7), amelyekből néhány hasznos szempontot meríthetett, egy nyelvjárás teljes igeképző-állományát feldolgozó és a hozzá fűződő problémákat minden szempontból megvilágító jelenségmonográfiára nem támaszkodhatott. Így ebben a vonatkozásban SZABÓ ZOLTÁN műve ú t t ö r ő n e k mondható.

A mű az „Előszó”-n kívül 3 részből áll: 1. Bevezető (5—23). 2. A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere (25—87). 3. A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszerének sajátosságai (89—109). A művet egy rövidítés- és kutatópont-jegyzék, valamint a gyűjtők nevének felsorolása fejezi be. Egy részletes tartalomjegyzék segíti elő a benne való könnyebb tájékozódást (113—5).

Az Előszó-ban a szerző tájékoztat a mű keletkezésének körülményeiről, a gyűjtés időpontjáról (1937—57), a feldolgozás módszeréről (leíró tárgyalás történeti magyarázatokkal) és fogyatékoságairól. Az utóbbiak abból adódnak — és még fognak is adódni, míg minden nyelvjáróterület képzőállományának monografikus feldolgozása el nem készül —, hogy a mű szerzője egy-egy szóképzésbeli jelenség vizsgálatokor csak a köznyelvet tudja összehasonlítani alapul felvenni, a többi nyelvjárást nem. Így legfeljebb azt állapíthatja meg, hogy a kérdéses képző vagy képzőhasználat nyelvjárási vonás-e, de azt nem, hogy c s a k arra a területre (jelen esetben Kalotaszegre és vidékére) érvényes sajátosság-e, csak arra jellemző-e, vagy az ország néhány más nyelvjárására is.

A Bevezető első fejezetében a nyelvjárási igeképzők tanulmányozásának fontosságáról ír (5—8), vázolja azokat a feladatokat, amelyek teljesítésével a képzők történeti és leíró szempontú vizsgálataiban eddig adós maradt a magyar nyelvtudomány.

Azt, hogy nyelvtörténeti vonatkozásban kedvezőbb helyzetben volnánk, mint leíró szempontból és hogy az „igeképzők hangalakjának fejlődése, legalábbis viszonylagos értékben, többé-kevésbé ismert” (5), nem merném ilyen határozottan állítani. Hiszen éppen ez utóbbi területen még igen sok a tisztázni való. A magyar és finnugor nyelvészetben évtizedekig központi helyet elfoglaló fokváltakozási elmélet rendkívül megzavarta tisztánlátásunkat és számos

magyar képzőt vagy képzőváltozatot nem bizonyos fonetikai környezetben keletkezett hangtani fejlődés eredményének tartunk — esetleg nyelvjárási variánsnak —, hanem a finnugor vagy uráli korból származtatjuk. Nem elég tisztázottak a képzők elő- és utóhangzói, valamint az azokhoz fűződő esetleges funkciók vagy jelentésárnyalatok kérdései sem. Ezért nem tulajdonít nekik nagyobb fontosságot például maga a szerző sem (26), és így értékes következtetések levonásával marad adós. Viszont a képzők leíró szempontú vizsgálatának kérdése ma már a MMNyR-nek a megjelenése óta — véleményem szerint — igen örövendes fejlődést mutat. S ha a Szabó Zoltántól megjelölt szempontoknak megfelelő képzőmonográfiák megszületnek, remény van arra, hogy egy korszerű, köznyelvi képzőállomány-felmérésre is sor kerülhet.

A Bevezető második fejezetében (A nyelvjárási igeképzők vizsgálatának szempontjai; 8—23) alapvető elvi megállapításokat tesz és gyakorlati útmutatásokat ad az ilyen természetű kutatásokat végzők számára. Ezek egy része általános jellegű és valamennyi nyelvjárási jelenség tanulmányozásakor értékesíthető (pl. a rendszerezésre törekvés, összehasonlítás a köznyelv és más nyelvjárási jelenségrendszerével, az irodalmi és köznyelv, valamint a szomszédos nyelvjárási hatása, a nyelvjáráson belüli területi és társadalmi megoszlás kérdései stb.).

E szempontok számbavételekor — mint a felsorolt irodalomból is kitűnik Szabó Z. nem járt töretlen úton, a speciálisan nyelvjárási igeképzők vizsgálatára vonatkozókat azonban magának kellett kikristályosítania, mégpedig öt sajátos területre vonatkoztatva: 1) A képzők hangalakja. 2) A képzők funkciója — beleértve a jelentésmódosító szerepet is. [Ezt a szerző — igen helyesen — a szófajalkotó szereppel együtt a tág körű funkció-fogalom részfogalmának tartja, és így tisztázza a funkció- és jelentéskategória fogalmi meghatározása körüli zavarokat.] A 3. terület: a képzők „forgalma.” Ezt a nagyon kereskedelmi ízű terminust, amelyet a szerző gyűjtőnévként használ a képzők megterheltsége és a származékok felhasználási foka kifejezések tömörítésére — és meglehetősen gyakran él is vele —, nem tartom nagyon szerencsésnek. Helyesebb a „funkcionális megterheltség” terminus. Ez ugyanis nézetem szerint magába foglalja azt, hogy a képző több vagy kevesebb származékban és funkcióban jelentkezik-e, gyakrabban vagy ritkábban használatos-e az alapszónak más képzővel képzett származékaihoz viszonyítva. A 4. kutatási területül a szerző a nyelvjárási igeképzők termékenységében, illetve terméketlenségében mutatkozó nyelvjárási sajátosságok feltárását jelöli meg. Ez a szempont valószínűleg Ruzsiczky Éva, Problémák a képzők szinkron vizsgálatával kapcsolatban c. tanulmányának (Nyr. LXXXII, 200-8) hatására váltotta fel a szerző által régebben (1957. kand. dissz. tézisei) megjelölt, és a képzők életére (élő vagy elavult voltára) vonatkozó vizsgálódási irányt. Azóta ez a szempont igen előkelő helyet kapott a magyar képzők vizsgálatában, sőt egyetemi oktatásában is (I. BENCZÉDY — FÁBIÁN — RÁCZ — VELCSOVNÉ, A mai magyar magyar

nyelv I, 117 k.) SZABÓ ZOLTÁN ugyan RUZSICZKY ÉVÁHOZ (i.m. 200-1) és MAJTINSZKAJÁHOZ (Vengerszkij jazik II. Moszkva, 1959. 19-20) csatlakozva „műszóhasználati” különbséget lát a kétféle elnevezésben és fenntartja a régebbi terminusokat (élő—elavult) a felismerhető és fel nem ismerhető képzők megnevezésére (14 l. 1. jegyz) Véleményem szerint a kétféle terminusban azonban nemcsak műszóhasználati különbség rejlik, hanem szemléleti is. Termékeny ugyanis az a képző, amelynek nemcsak hogy képző volta áll világosan a nyelvtudat előtt, azaz élő formáns, hanem új szavak képzésére is alkalmas. Terméketlen pedig az a képző, amelyet új szavak képzésére vagy egyáltalán nem, vagy igen ritkán vesz igénybe a nyelvhasználat. Még akkor sem használatosak, ha nem elavulófélben levő hanem élő képzőként élnek a tudat síkján. Míg a m. -ás, -és képző élő és termékeny képző, addig a -zat, -zet élő, de terméketlen; az igeképzők területén maradvá, élő és termékeny a -d (-ad, -ed) kezdő igeképző, de élő és terméketlen — esetleg egy funkcióra korlátozott — a -g képző (onomatopoétikus igék képzésére szolgál).

Talán helyesebb lett volna az eredeti vizsgálódási szempont mellett maradnia. Úgy ugyanis igen értékes következtetések levonására nyílt volna alkalom a kalotaszegi nyelvjárás igeképzőinek életére vonatkozóan (milyen jellegű képzők élete töretlen, melyek azok, amelyek elavulófélben vannak és miért stb.). A képzők produktivitásának és improduktivitásának a meghatározása — mint ahogy erre SZABÓ Z. is rámutat (15 és Nyr. LXXXV, 208) — amúgy sem könnyű feladat. Vannak korlátozott termékenyséű képzők, amelyek csak bizonyos hangtani környezetben vagy speciális funkciók hordozóiként jelentkeznek, vannak improduktívakként kikiáltott formánsok, amelyek valamilyen stílári hatás elérésére egy író vagy költő nyelvében vagy egyszerű, köznapi beszédhelyzetben egyszerre elevenné, termékennyé válnak. Egyelőre az is vitatott kérdés, hány származék alapján állapítható meg egy képzőről az, hogy termékeny-e. Az irodalmi és köznyelvben tudvalevőleg sok, széles körben ismert és elterjedt származékban kell előfordulnia. Miért elégednénk meg a nyelvjárásokban két-három másutt ismeretlen származékkal? (Vö. SZABÓ Z.: i. m. 16). Hiszen ennyi példán — a köznyelvvvel egybevetve — még viszonylagosan sem lehet lemérni egy képzőnek a nyelvjáróterület legszélesebb földrajzi és társadalmi környezetében való elterjedtségét és funkcionális terheltségét. Az sem lehet a termékenység fokmérője, hogy bizonyos képző „bárcsak elvéve is — újabb és újabb szavakhoz kapcsolódhat” (vö. BARTHA K.: MNyj. I, 37 és véleményéhez csatlakozva SZABÓ: i. h.), mert ez legfeljebb annak a bizonyítéka, hogy a kérdéses képző egy speciális funkció vagy jelentésárnyalat hordozójaként, esetleg valamilyen stílushatás kedvéért jelentkezik újabb származékokban, vagy pedig egyszerűen analógiás alakulások (pl. a -rog, -rög képzős származékok: *nyicorog* 'nyikorog', *sipárog* 'sírva panaszkodik', *bicereg* 'sántikál' 44—5). Az ilyen képzések szociális érvénye és elterjedtsége is kérdéses, hiszen lehet, hogy csak bizonyos nemű vagy korú társadalmi réteg használja őket, esetleg a tájegység kisebb területe (vagy egy pontja).

A „kikristályosított szempontok hiánya” (17) azonban — véleményem szerint — nemcsak a 4. területen jelentkezik, és figyelmeztet óvatosságra, hanem az 5. területen is: a nyelvjárási igeképzőállományban mint *r e n d s z e r b e n* fellelhető nyelvjárási vonások felkutatásában. E területen csak akkor végezhetünk eredményes munkát, ha az irodalmi és köznyelv képzőállományának megnyugtató rendszerezéséhez is eljutnak egyszer leíró nyelvtanaink.

Az anyaggyűjtés módjáról c. fejezetben (18—23) a szerző a kalotaszegi nyelvjárásterület határainak megvonása körüli nehézségekről, az adatközlőkről, a kutatópontok megválasztásáról, az írott forrásokról, valamint a saját gyűjtésében alkalmazott módszerekről (kérdőív, passzív megfigyelés stb.) beszél. A kérdőívek összeállításával járó sok fáradozás — nézetem szerint — nem áll arányban a kérdező módszerrel elérhető eredményekkel. A megfigyelő módszerrel lejegyzett vagy magnetofonnal rögzített szövegek sokkal több lehetőséget nyújtanak a képzők életének és stilisztikai értékének megfigyelésére. A kötetlenebb beszélgetés vagy elbeszélés közben ugyanis jobban „előugranak” a nyelvjárási formák, funkciók és jelentésárnyalatok, mint kérdés közben. Ilyenkor az adatközlőt gyakran befolyásolja és feszélyezi maga a kérdezősködés, és ez esetleg ismert, de nem használt köznyelvi alak kimondására készíti, nem szólva arról, hogy kevesebb példamondat feljegyzésére nyújt lehetőséget. A nyelvi jelenségek — de különösen a morfológiaiak — pedig, mint ahogy erre sokan rámutattak (pl. FOKOS: FUF. XXX, 227; PAIS: MNy. XLVII, 147 és RAVILA: FUF. XXVII, 113) csak a mondatban élnek és csak szintaktikai úton érthetők, értékelhetők és értelmezhetők.

A bevezető részek ismertetésénél és értékelésénél a szokásosnál kissé hosszabban időzünk. De azt hiszem nem volt felesleges. Hiszen ebben a részben kaptuk az ilyen és ehhez hasonló tanulmányok elvi és módszertani felépítéséhez azokat a szempontokat, amelyeket a „több szem többet lát” elve alapján több oldalról meg kellett világitani, a nehézségekre rámutatni.

A munka tulajdonképpen magvát a második rész alkotja, amelyben a szerző igen alaposan és körültekintően, bőséges anyagon és nagyon jó filológiai érzékkel tárgyalja a kalotaszegi igeképző—állományt. Az egyes képzőkre vonatkozó adatok és példamondatok felsorolása a szakirodalomban szokásos — de nem mindig világos és egyértelmű csoportosítást (erre a szerző is utal; 91) eredményező — kategóriák alapján történik (deverbális és denominális igeképzők stb.). Ezekben belül az alapszó nem élő vagy élő volta szerint osztályozza az alcsoportokat, az élő alapszóból képzett származékokat a képző jelentésmódosító szerepe szerint is csoportosítva. Az adatok után a szerző a lelőhely, kutatópont rövidítését adja. Végül néhány észrevételt tesz a kérdéses képző hangalakjára, megterheltségére, termékeny vagy terméketlen voltára, régiségére, itt-ott stílusértékére is.

Az ismertetés keretein túlnőne, ha a szerző anyag- és adathalmazát behatóan boncolgatnám, inkább a csoportosítással, szerkezeti felépítéssel kapcsolat-

ban lenne néhány észrevételem. Azt is vizsgálom, vajon Szabó Z. munkája mennyiben felel meg azon követelményeknek, amelyeket az ilyen természetű vizsgálódásokkal szemben a leíró és történeti nyelvtanok, valamint a stilisztikai kutatások támasztanak, és mennyiben sikerült megvalósítania a speciális kutatási szempontokat.

1. A csoportosítással kapcsolatban már megemlítettük, hogy a *f u n k c i ó k* szerinti kategorizálás nem ad mindig hiteles és áttekinthető képet a képző életéről és használatáról. Hiszen ugyanazon képző igen változatos funkciókban, illetve jelentésekben fordul elő. (pl. az *-l* szerepelhet gyakorító, mozzanatos, műveltető és denominális verbum képzőként). Az igeképzők rendszerezésére való törekvésben azonban feltétlenül célravezetőbbnek kell tartanunk, mint az a *l a k* szerinti osztályozást. Az egyes képzőkre vonatkozó adatok csoportosításában — bár kitűnő kritériumokat vett alapul a szerző —, mégsem alkalmazza következetesen a megjelölt szempontokat.

Felfogás dolga az is, vajon nem lett volna-e helyesebb a képzőket betűrendben tárgyalni (*-d, -g, -l, -r* stb.), és az egyes képzők kapcsolatait rögtön a megfelelő egyszerű képző után tárgyalni, nem később, összesítve. Így a képzőbokor elemenként jelentkező képző funkciójában (jelentésében) mutatkozó változások is könnyen lemérhetőek lettek volna. Vegyük például a *-g; -ng; -gol, -göl; -gal, -gel; -gál, -gél; -igál; -ingál* képzőt (képzőbokrokat). A *-g* a cselekvés tartósságát, többszoriségét fejezi ki, és főleg hangfestő igékben gyakori: *düülög, füstölög; babog, biceg* stb. A *-gál, -gél* ugyanakkor valamilyen lassú, tartós vagy elaprózott, kis intenzitással végbemenő cselekvés erősen expresszív stílus-hatású kifejezője: *dobigál, hasingál* 'hasogat', *iszogál*.

2. Arra a kérdésre válaszolva, hogy mit adott e képzőmonográfia a leíró és történeti nyelvtanoknak, valamint a stilisztikának, azt felelhetem, hogy az eddigi, ilyen természetű tanulmányoknál jóval többet, ha a tanulmányt a maga egészében nézzük. A részletekhez azonban hozzá kell fűzni néhány megjegyzést.

a) A magyar szóképzés leíró szempontú rendszerezése számára igen fontos és hasznos ez a tanulmány, amely a kalotaszegi nyelvjárás igeképző-állományát a maga teljességében, minden nyelvjárási sajátásával, a terület belső (társadalmi) tagolódása alapján előállott különbségeivel együtt vizsgálja. Ugyanakkor fontos következtetéseket von le a kalotaszegi képzőállománynak a köznyelvvél és szomszédos nyelvjárásokkal való egybevetéséből (99—109).

A teljességre törekvésből ered azonban a szerzőnek az a vitatható gyakorlata, hogy olyan képzőkapcsolatokat is felsorakoztat, amelyekre csak egy-két adat van [vagy amikor csak egy kutatópontról egyetlenny]. Ezen képzők alakja, használata, a származékok jelentésárnyalata inkább arra enged következtetni, hogy nem szabályos képzőkapcsolódás eredményei, mint pl. a *-dogál, -degél; -kod, -ked, -köd* stb., hanem egyszerre születtek, spontán alkotásként valamilyen hangulati hatás keresése vagy fokozása érdekében. Minél ritkább, minél újszerűbb

ugyanis egy képző, annál erősebb a hangulati velejárója, expresszivitása (l. erről hasonlóan a szerző Nyr. LXXXV, 285 kk.) Éppen ezért fenntartással tekintem nyelvjárási képzőbokroknak a *-bikál*, *-icál*, *-inyál*, *-inyáz*, *-digál*, *-kitál*, *-kanyóz* stb. féle képzőket, amelyek főleg onomatopoétikus származékokban (vagy egy-egy származékban) jelentkeznek, hanem téves elvonással, elemismétléssel, hangcsoport betoldással előállított *j á t s z i k é p z ő d m é n y e k n e k*. Egy *siri-bikál* 'siránkozik, nyafog', *habaricál* 'híg sárban cuppogva lépked', *lóginyál* vagy *lóginyázik* 'hintázik', *lódigál* 'lóg', *csúszkanyózik* 'csúszkál' (48—49) féle képzésekkel kapcsolatban szociális érvényű képzésmódról — véleményem szerint — nem beszélhetünk.

b) A nyelv történeti képzővizsgálat is hasznosíthatja Szabó Z. művét, mégpedig az egyes képzők alakjában vagy funkciójában jelentkező archaikus vonások, valamint egyes képzőbokrok kialakulásával kapcsolatos megfigyelések (51) értékesítésével. De ennél többet is adhatott volna a nyelvtörténetnek. Ha pl. az egyszerű képzők eredetéről, hangalakjukban vagy funkciójukban beállott változásokról is említést tesz, a képzőbokroknál pedig kialakulásukról és az összekapcsolódó alkotóelemekről is szól. A formánsokra vonatkozó legfontosabb irodalom felsorolása is hasznos lett volna mind a történeti, mind a leíró vizsgálatok szempontjából.

c) A stilisztikai kutatások főleg a nyelvjárási adatokat, különösen a példamondatokat aknázhatják ki eredményesen. A képzők stilisztikai minősítésével, a képzőkhöz tapadó finom jelentésárnyalatok, hangulati elemek boncolgatásával a szerző kissé adós maradt. Pedig az említett, igen szép és értékes tanulmánya alapján (Nyr. LXXXV, 284) joggal elvártuk volna tőle, hogy a képzők szokásos csoportosításán túlmenőleg behatóbban taglalja a képzők expresszív értékű szerepeit, stilisztikai funkcióit is (tömörítés, érzelmi, értelmi és hangulati árnyalatok kifejezése stb.). Mélyebb elemzés esetén sokkal finomabb szerepekre is felfigyelhetett volna. Pl. az említett *-gál*, *-gél* képző a cselekvés többszöriségén (*szaladgál*) vagy tartósságán (*fonogál*) kívül kifejezhet elaprózott, csendes, kedveskedő hangulatú, könnyedebb cselekvést is (*hasingál*, *lépegél*, *iszogál* stb.; 40). Lehet, hogy éppen az egyes képzőkhöz különböző asszociációk révén hozzátapadó stílushatás eredményezi a köznyelvinél nagyobb megterhelést is. Ha a rendszerezés kedvéért a szerző nem törekedett volna a képzőket meghatározott kategóriák szerint csoportosítani, akkor elkerülhette volna az ilyen alcsoportokat: „A képző nem kölcsönöz az alapszónak sem gyakorítót, sem más jelentést” (27, 30 stb.); „Az alapszó és származéka eltávolodott egymástól” (30, 33). Az élő alapszóhoz járó elemeknek ugyanis rendszerint van valamilyen jelentésárnyalatuk vagy stílusértékük. Ezek vagy az alapszóból tapadnak hozzájuk, vagy az alapszónak más származékaival való szembeállításuk által. Pl. az *-l* gyakorító képző a *fül*, *gyül*, *gyúl*, *romlik*, *bomlik*, *hámlik* igéknek — a *fűt*, *gyűjt*, *gyűjt*, *ront*, *bont*, *bánt* igékkel szembeállítva — visszaható (media) árnyalatot kölcsönöz.

3. A nyelvjárási igeképzők vizsgálatával kapcsolatos k u t a t á s i s z e m p o n t o k gyakorlati megvalósításában is követésre méltó Szabó Z. munkája. Néhány, a szempontok kidolgozatlanságából eredő hiányosságra azonban rá kell mutatnom.

a) A h a n g t a n i vizsgálatánál nem hanyagolható el a képzők előhangzójának kérdése, mert egyes alakváltozatokhoz különböző jelentések is tapadhatnak. Pl. az *-ál, -él*-hez a cselekvés többszörisége vagy tartóssága (*dobál, kérel, babrál*), az *-ol, -el, -öl*-höz az elaprózottság, több kisebb mozzanattól összetevődő cselekvés képzete (*döföl, szipol* 'szívogat', *cuppol*; 27). A képző hangalakjának módosulásait elemezve (90) ki kellett volna térnie a *-pol, -pöl; -bol, -böl* (47); a *-sol, -söl; -zsol, -zsöl; -csol, -csöl* (39) féle alakváltozatok magyarázatára is. Különbözően érthetetlen marad a rendszerezés szempontjából, miért tárgyalja ezeket együtt és miért kerül pl. a *-szol, -szöl* igeképzővel képzett származékokhoz a *boncol* (39); a *-szigál, -szikál* képzőkhöz pedig egyetlen adatként a *ráncigál, ráncikál* (49.).

b) A képzők t e r m é k e n y s é g e és t e r m é k e t l e n s é g e kérdésének elvi tisztázatlansága megnyilvánul a gyakorlatban is. Szabó Z. pl. improduktívnek tekinti az *-l* képzőt, mert csak hangfestő és hangutánzó igék alkotásában mutatkozik termékenynek (29). Ugyanakkor egy sereg jövevény igét sorol fel nemcsak a németből (*affektál, szekál, pakol, spórol*), hanem a románból is (*poményikál* < rom. *a pomeni* 'beszélget'; *szpurkál* < rom. *a spurca* 'piszkít' 28—29. Ezzel éppen a képző elevenységét, termékenységét igazolja. Egyébként a szerző is a termékeny képzők között sorolja fel a 98. lapon. A *-doz, -döz* képzőről is megállapítja, hogy improduktív képző (38). A *-z, -áz, -éz* igeképző tárgyalásakor viszont úgy beszél a „*-d*-végű vagy *-d* képzős alapszóból alkotott származékokról”, mint amelyeknek a köznyelvinél nagyobb a forgalmuk (32). Ezek zöme — nézetem szerint — ugyanis inkább a *-doz, -dez* képzőbokkal képzett igékhez sorolható, pl. *bomladozik, játszadozik, kornyadozik, reszkedez, ugrándozik*.

c) A képzők termékenységének és terméketlenségének a m e g t e r h e l t s é g i f o k k a l és a s z á r m a z é k o k f e l h a s z n á l á s i f o k á v a l (azaz a szerző szavaival élve: „forgalmával”) való összefüggés kérdését is jó lett volna egy kissé részletesebben elemeznie. Nem egészen érthető ugyanis, hogy ugyanakkor, amikor ő maga mutat rá a fenti tényezők szoros kapcsolatára (92—98), a képzők megterheltség szerinti csoportosításakor (92) a köznyelvinél nagyobb megterheltségű igeképzők csoportja például nem fedi (vagy csak részben fedi) a termékeny igeképzők kategóriáját (97). Többet közülük ugyanis az improduktív képzők között sorol fel (*d, -sz, -r, -lal, -dal, -doz, -dácsol, -lat, -mol, -rál* stb.).

d) Igen hasznos és gyümölcsöző lett volna, ha a kutatási szempontok között a nyelvjárási képzők s t i l i s z t i k a i m i n ő s í t é s é n e k kérdése is szerepelt volna a mű harmadik részében, amely a kalotaszegi igeképzőket a maguk rendszerszerűségében igyekezett megragadni. Erre vonatkozóan is jó

lett volna egy olyan kitűnő összefoglaló áttekintést adnia, mint a többi nyelvjárási sajátosságról.

Az említettek közül is kitűnik, milyen nehéz a nyelvjárási képzőket, ezeket a hihetetlen gazdagsággal jelentkező és minden kötöttség nélkül használt nyelvi elemeket egy statikus rendszer Prokruszesz-ágyába beleszorítani. Nagy és szép munkát végzett Szabó Z., hogy ezt megkísérelte, még akkor is, ha ezek az örök mozgásban, változásban levő nyelvi elemek, amelyek a legkülönbélebb hatásoknak vannak kitéve (alapszó besugárzás, analógia, logikai és lélektani asszociációk, a köznyelv egységesítő, a társadalmi és földrajzi környezet differenciáló hatása stb.) a rendszer korlátait itt-ott át is törik.

A tanulmány nyelve éppen olyan világos, érthető és színes, mint a gondolatok, amelyeket formába önt. Kár, hogy néhány sajtóhiba éktelenkedik itt-ott a szövegben. Például: „felsorolásukat l. a 00 lapon” (92), „kellejteniarról” (99), „ilyen terészetű képzésmód” (100). Helyes lett volna, ha az egyes igeképzők tárgyalásakor tipográfiaiailag is élesebben elkülönítette volna az egyes funkciókat, illetőleg jelentéseket és az illusztrálásukra közölt adatokat. Így nehéz megtalálni az egyes kategóriákat (l. pl. 72 kk. lapokat). Egy nyelvjárási térképet is kellett volna mellékelnie a kutatópontok feltüntetésével.

Megjegyzéseim, amelyekkel főleg a jövőben megszülető nyelvjárási képzőmonográfiák számára akartam néhány szempontot adni, nem csökkentik a műről előljáróban adott pozitív értékelést. Igen jó volna, ha sok ilyen tanulmány öregbítené a magyar nyelvtudomány nemzeti és nemzetközi hírnevét.

A. KÖVESI MAGDA

SEBESTYÉN ÁRPÁD: A magyar nyelv névutórendszere

Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó. 254 l.

Több e témakörből készült tanulmány után (vö. MNy. LVI, 98—101; NyT. 89—91; MNyj. III, 35—51; FUF. XXXV, 264—78; Nyr. LXXXIII, 464—70; Nyelvtudományi Értekezések 40. sz. 314—9) SEBESTYÉN ÁRPÁD a kérdés monografikus feldolgozását végezte el ebben a kötetben. A könyv tizenkét részre oszlik: Mi a névutó? (7—15); Melyek a magyar nyelv névutói? (17—26); Egyszerű névutók (29—91); Ragvonzó névutók (93—118); Ragos névszói névutók (121—67); Esetenként névutószerű kifejezések (169—86); A névutós szerkezet keletkezése (187—99); A névutós szerkezet jelentése (201—9); A névutós szerkezet szófaji kérdései (211—6); A névutós szerkezet alaki kérdései (217—29); A névutó továbbfejlődésének lehetőségei (231—6); Statisztikai megjegyzések (237—41). A kötetet a különböző névutófajták gyakoriságát il-